

УДК 599.4:502.4:001.8(477.43/44)

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ КАЖАНІВ У ПРИРОДНОМУ ЗАПОВІДНИКУ «МЕДОБОРИ»

Ярослав Капелюх

Природний заповідник Медобори (Гримайлів, Україна)

*Адреса для зв'язку: Заповідник Медобори; вул. Міцкевича, 21, смт Гримайлів, Тернопільська обл.
e-mail: medobory@gus.tr.ukrtel.net*

The results of bat investigations in Medobory Nature Reserve. — Ya. Kapeliukh. — The analysis of bat investigations in Medobory Natural Reserve since the time of its creation (1990–2016) was carried out. The bat fauna of the Reserve was first studied in 1997 by a Ukrainian-Polish expedition (State Museum of Natural History, Ukraine and Jagiellonian University, Poland), and later by V. Tyshchenko (1999–2002), O. Kusnezh (2011–2012), and scientists of the Reserve. As a result, 19 species of bats were found within protected areas of the Reserve, such as *Rhinolophus hipposideros*, *Plecotus auritus*, *P. austriacus*, *Barbastella barbastellus*, *Myotis myotis*, *M. dasycneme*, *M. bechsteini*, *M. daubentonii*, *M. mystacinus*, *M. brandtii*, *M. alcathoe*, *Pipistrellus pipistrellus*, *P. nathusii*, *P. kuhlii*, *P. pygmaeus*, *Nyctalus leisleri*, *N. noctula*, *Eptesicus serotinus*, and *Vespertilio murinus*. They represent 73 % of the species composition of the East European bat fauna indicating the great importance of the Reserve in its conservation.

Key words: bats, research, Tovtry, Medobory Natural Reserve.

Результати досліджень кажанів у природному заповіднику Медобори. — Я. Капелюх. — Проведено аналіз хіроптерологічних досліджень на території природного заповідника «Медобори» від часу його створення дотепер (1990–2016 рр.). Дослідження проведені у 1997 р. українсько-польською експедицією (Державний природознавчий музей, Ягеллонський університет); у подальшому — В. Тищенко (1999–2002 рр.), О. Кусьнежем (2011–2012 рр.) та науковими працівниками заповідника. Результатом цих робіт є встановлення наявності на заповідній території 19-ти видів рукокрилих: *Rhinolophus hipposideros*, *Plecotus auritus*, *P. austriacus*, *Barbastella barbastellus*, *Myotis myotis*, *M. dasycneme*, *M. bechsteini*, *M. daubentonii*, *M. mystacinus*, *M. brandtii*, *M. alcathoe*, *Pipistrellus pipistrellus*, *P. nathusii*, *P. kuhlii*, *P. pygmaeus*, *Nyctalus leisleri*, *N. noctula*, *Eptesicus serotinus*, *Vespertilio murinus*. Це становить майже 73 % видового складу рукокрилих Східної Європи і вказує на досить велике значення території заповідника для їх збереження.

Ключові слова: рукокрилі, дослідження, товтри, природний заповідник «Медобори».

Вступ

Природний заповідник «Медобори» утворений у 1990 р. у центральній, найкраще збереженій частині Товтрового пасма. Його сучасна площа становить 9454 га. До складу заповідника входять окремими фрагментами найбільш цінні ділянки, переважно по правому березі р. Збруч. Основна його частина складається з двох великих ділянок, які охоплюють найбільш збережену та чітко виражену в рельєфі частину Товтрового пасма. В районі розташування заповідника, у південній його частині, товтри піднімаються більше як на 100 м над долиною р. Збруч, яка перетинає пасмо в меридіональному напрямку, формуючи глибокий каньйон із крутими схилами. Вся площа, особливо на крутосхилах, вкрита віковими лісами природного походження.

Карстові процеси у вапняках, з яких сформоване Товтрове пасмо, сприяли формуванню різних форм рельєфу — вапнякових скель з великою кількістю щілин і ніш, кар-

стових лійок, ярів, гротів, вапнякових печер Перлини та Христинки, що утворилися в результаті бічного відсідання стінок каньйону.

Лісові масиви представлені дубово-буковими, дубово-грабовими, дубово-ясеновими, грабовими лісостанами природного походження, або штучними насадженнями сформованими по типу корінних. На цей час у віковій структурі лісів вже простежується перевага пристигаючих та стиглих насаджень, а в районі східної частини південного масиву заповідника переважають вікові природні корінні ліси. Умови заповідника сприяють формуванню багатой та специфічної фауни безхребетних та хребетних.

Особливості рельєфу, різноманітність карстових утворень та наявність вікових дуплистих дерев у лісах цієї частини заповідника разом із специфічним мікрокліматом сприяють формуванню сприятливих умов для проживання багатьох видів рукокрилих.

Метою роботи є узагальнення хіроптерологічних досліджень, проведених у заповіднику за останні 20 років.

Огляд даних

Епізодичне вивчення кажанів розпочалося після створення заповідника. Період систематичного вивчення рукокрилих розпочато спільною українсько-польською експедицією (Державний природознавчий музей, Ягеллонський університет). Одним з її результатів стало обстеження на теренах заповідника 19.02.1997 р. печери Перлина, в якій було виявлено три види кажанів — *Rhinolophus hipposideros* Bechstein, *Myotis myotis* Borkhausen, *Plecotus auritus* L. (Тищенко, 2003). Ще два види знайдені у смт Гримайлів співробітниками наукового відділу — *Vespertilio murinus* L. та *Plecotus austriacus* Fischer (тушки зберігаються в музеї заповідника Медобори).

Грунтове дослідження видового складу та поширення рукокрилих у заповіднику проведено В. Тищенком під час трьох літніх експедицій (12–24.08.1999; 10–21.08.2000; 2–12.08.2001) та окремих досліджень (13.01.2001; 22–23.05.2002), у всіх трьох лісництвах — Вікнянському, Краснянському, Городницькому відповідно до прийнятих у хіроптерології методів. Під час досліджень обстежено 12 наземних та 3 підземні сховища на 8 маршрутах, які було визначено внаслідок попереднього обстеження старих лісостанів з дуплистими деревами. Навесні 2010 р. до обстежень печер заповідника до В. Тищенка долучилася О. Годлевська. Наслідком цієї довготривалої та плідної роботи стало виявлення 13 видів кажанів, що на час досліджень становило більше третини видового складу ссавців заповідника та четверту частину (26 %) теріофауни Тернопільської обл. (Tyschenko, Storozhuk, 2000; Тищенко, 2000, 2003; Тищенко, Годлевська, 2010).

Досить ґрунтовно попрацював у заповіднику, вивчаючи фауну рукокрилих, О. Кусьнеж, який провів тут дві експедиції — 8–15.08.2011 р. та 14–16.09.2012 р. Як результат ним підтверджено перебування тут всіх знайдених раніше видів кажанів та виявлено три нові — *Barbastella barbastellus* Schreber, *Pipistrellus kuhlii* Kuhl та *Myotis alcaethoe* von Helversen & Heller (Кусьнеж, 2011, 2012).

Нові дані

Окремі види рукокрилих та нові місця їх скупчення виявлені науковими працівниками заповідника під час польових спостережень та спеціальних досліджень.

Так, нами відмічено:

- *Plecotus austriacus* Fischer — 1 ос. виявлена у синичнику № 7 (лінія синичників) у кв. 27 Вікнянського л-ва (25.06.2014 р.);
- також понад 30 ос. відмічено під час характерного для цього виду полювання на комах над чагарниками у присмеркові години біля с. Буцики (30.08.2014 р.);
- *Plecotus auritus* L. — 1 ос. виявлено у господарському дворі в смт Гримайлів 3.04.2015 р.; мумію (череп всередині, не відпрепарований) передано до Національного науково-природничого музею АН України;

- *Pipistrellus pygmaeus* (Leach) — материнську колонію виявлено у господарському дворі Сапарових в с. Кренцилів (23.07.2014 р.). Вихідною ідентифікацією було *Myotis* sp. На ознаки саме *P. pygmaeus* звернув увагу редактор видання І. Загороднюк: материнська колонія, велика чисельність (> 400 ос.), літування (відсутні в інші сезони), розташування колонії під обшивкою дерев'яної споруди лазні;
- *Nyctalus leisleri* Kuhl — 1 ос. виявлено 11.03.2007 р. у парку смт Гримайлів, видову приналежність встановлено після консультацій із І. Загороднюком; також цей вид відмічено у час міграцій на стовбурі черешні у придорожніх насадженнях біля с. Паївка (5.11.2015 р.);
- *Vespertilio murinus* L. — щороку у весняно-осінній період відмічається біля житлових будинків у смт. Гримайлів чисельністю 1–3 ос.;
- *Nyctalus noctula* Schreber — 1 ос. знайдена мертвою між подвійними вікнами, муміфіковану особину 1.07.2016 р. передано у заповідник бібліотекарем с. Малі Бірки, leg. М. Поکیدко.

Кожного року у першій декаді грудня ведеться обстеження печери Христинки для обліку зимуючих рукокрилих, що дало можливість встановити зимування тут одного виду — *Rhinolophus hipposideros* Bechstein з такими показниками чисельності: 2013 р. — 7 ос., 2014 р. — 8 ос., 1015 р. — 4 ос., 2016 р. — 46 ос.

Підсумки

В результаті спільних зусиль науковців, які приклалися до дослідження рукокрилих природного заповідника «Медобори» вдалося встановити їх видовий склад, що налічує на даний час 19 видів. Нижче всіх їх наведено у систематичному порядку (за: Загороднюк, Ємельянов, 2012):

триба Rhinolophini: *Rhinolophus hipposideros* Bechstein, 1800;

триба Plecotini: *Plecotus auritus* Linnaeus, 1758, *Plecotus austriacus* Fischer, 1829, *Barbastella barbastellus* Schreber, 1774;

триба Myotini: *Myotis myotis* Borkhausen, 1797, *Myotis dasycneme* Boie, 1825, *Myotis bechsteinii* Kuhl, 1817, *Myotis daubentonii* Kuhl, 1817, *Myotis mystacinus* Kuhl, 1817, *Myotis brandtii* Eversmann, *Myotis alcaethoe* von Helversen & Heller, 2001;

триба Vespertilionini: *Pipistrellus pipistrellus* Schreber, 1774, *Pipistrellus nathusii* Keyserling & Blasius, 1839, *Pipistrellus kuhlii*, Kuhl, 1819, *Pipistrellus pygmaeus* (Leach, 1825), *Nyctalus leisleri* Kuhl, 1817, *Nyctalus noctula* Schreber, 1774, *Eptesicus serotinus* Schreber, 1774, *Vespertilio murinus* Linnaeus, 1758.

Це становить 73 % видового складу рукокрилих Східної Європи і вказує на досить велике значення території заповідника «Медобори» для їх збереження.

Література • References

- Загороднюк, І., І. Ємельянов. 2012. Таксономія і номенклатура ссавців України. *Вісник Національного науково-природничого музею*, **10**: 5–30.
- [Zagorodniuk, I., I. Emelianov. 2012. Taxonomy and nomenclature of mammals of Ukraine. *Proceedings of the National Museum of Natural History*, **10**: 5–30. (In Ukrainian)]
- Кусьнеж, О. 2011. Хіроптерологічні дослідження на території природного заповідника Медобори. *Літопис природи природного заповідника Медобори*, **19**: 319–325.
- [Kusnez, O. 2011. The chiropterological investigations on the territory of the Nature Reserve Medobory. In: *Litopys Pryrody Pryrodnoho Zapovidnyka Medobory*, **19**: 319–325. (In Ukrainian)]
- Кусьнеж, О. 2012. Дослідження осіннього роїння рукокрилих печери Перлина природного заповідника Медобори. *Літопис природи природного заповідника Медобори*, **20**: 353–354.
- [Kusnez, O. 2012. The investigation of Chiroptera's autumn swarming in the cave Perlyna (Medobory Nature Reserve). In: *Litopys Pryrody Pryrodnoho Zapovidnyka Medobory*, **20**: 353–354. (In Ukrainian)]
- Тищенко, В. 2003. Фауна кажанів природного заповідника Медобори. *Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного і ландшафтного різноманіття*: зб. наук. пр. Гримайлів, Лілея, Тернопіль, 519–540.

- [Tyschenko, V. M. 2003. The bat fauna of the Medobory Nature Reserve. In: *The Role of Protected Areas of the Western Podillia and Jura of Ojcov in Preservations of Biological and Landscape Diversity*. Materials of Internat. Conf. Hrymailiv, 519–540. (In Ukrainian)]
- Тищенко, В., Л. Годлевська. 2010. Значення підземель у збереженні рідкісних видів кажанів у заповіднику Медобори та на суміжних територіях. *Природно-заповідний фонд України: минуле, сьогодення, майбутнє* : Зб. наук. праць. Підручники і посібники, Тернопіль, 761–766.
- [Tyschenko, V., L. Godlevska. 2010. The value of underground cavities for the conservations of rare bat species on the territory of Nature Reserve Medobory (Ukraine). In: *Protected Areas in Ukraine: Past, Present, Future*. Materials of Intern. Conf. Pidruchnyky i Posibnyky, Ternopil, 761–767. (In Ukrainian)]
- Тищенко, В. М. 2000. Особливості розташування сховищ дендрофільних видів рукокрилих (Chiroptera) на території природного заповідника Медобори. *Науковий вісник Національного аграрного університету. Лісівництво*. НАУ, Київ, 25: 166–176.
- [Tyshchenko, V. M. 2000. The peculiarities of Chiroptera's location on the territory of the Natural Reserve Medobory. *Scientific Journal of the National Agrarian University. Forestry*. NAU, Kyiv, 25: 166–176. (In Ukrainian)]
- Tyschenko, V., S. Storozhuk. 2000. Leisler's bat (*Nyctalus leisleri*) under Medobory Nature Reserve conditions. In: *State and Prospects of the Carpathian Bats Research in the Verge Millennium: Abstracts of III International Conference on Carpathian Bats* (Rakhiv, Ukraine, 8–11 September 2000). Rakhiv, 21.